

QUO VADIS, KÖZÉP-ÁZSIA? A 2015. TAVASZI ÜZBÉG ÉS KAZAH ELNÖKVÁLASZTÁS POLITIKAI-GAZDASÁGI-TÁRSADALMI KONTEXTUSÁNAK ELEMZÉSE

SZÁLKAI KINGA

2015 tavaszán két közép-ázsiai államban, Üzbegisztánban és Kazahsztánban is elnökválasztást tartottak. Az eseményeknek sajátos érdekességet adott, hogy Iszlam Karimov, a hatalmon lévő üzbég elnök és kazah kollégája, Nurszultan Nazarbajev már a Szovjetunió időszakában is fontos szerepet töltött be a köztársaságok irányításában, és napjainkra ők maradtak az utolsó közép-ázsiai vezetők, akik azóta képesek fenntartani hatalmukat. A mostani választások alakulása mindezek fényében nem okozott meglepetést, sem Karimov, sem Nazarbajev esetében nem volt szó valós küzdelemről.

A helyi központi választási irodák adatai szerint előbbi a szavazatok 90,39%-ával,¹ míg utóbbi 97,7%-kal² erősítette meg elnöki pozícióját. A mindkét esetben sokadik alkalommal ismétlődő, akár „megszokottnak” is tekinthető választási eredmények azonban azt is mutatják, hogy az idő előrehaladtával egyre jelentősebb problémává válik a politikai utódlás kérdésének rendezése.

A 77 éves Karimov és a 74 éves Nazarbajev mindezidáig nem tett látható és sikeres kísérletet arra, hogy kijelölje és elfogadtassa politikai örökségének továbbvivőjét – aki az aktuális helyzetben nagy valószínűséggel az elnöki poszt örökösévé is válik majd. Mindeközben a Kazahsztánra és Üzbegisztánra egyaránt jellemző, az egykori szovjet struktúrák és a történelmi törzsi-nemzetségi társadalmak egyes jellegzetességeinek fenntartásán alapuló

¹ Az Üzbég Központi Választási Bizottság hivatalos honlapja. URL: <http://elections.uz/en/events/news/5568/>, letöltés ideje: 2015. május 7.

² A Kazah Központi Választási Bizottság hivatalos honlapja. URL: http://election.kz/portal/page?_pageid=153.2281087&_dad=portal&_schema=PORTAL, letöltés ideje: 2015. május 7.

politikai és gazdasági rendszerek reformja egyre sürgetőbbé válik, az államok előtt tornyosuló kihívások egyre szükségesebbé teszik az utódlás kérdésének kiszámítható rendezését a stabilitás fenntartása érdekében. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a 2015-ös elnökválasztások kontextusát, beleértve nemcsak a közvetlen politikai környezetet, hanem a gazdasági-társadalmi kihívások összetett rendszerét is.

Az üzbég elnökválasztás és kontextusa

Üzbegisztánban március 29-én zajlott le az elnökválasztás. A 20 798 052 jogosultból 18 942 349 vett részt a szavazáson, ami több mint 91%-os részvételi arányt jelent. 17 122 597 voks (90,39) érkezett a hatalmon lévő Iszlam Karimovra, a Vállalkozók és Üzletemberek Mozgalma – Liberális Demokrata Párt jelöltjére, míg a fennmaradó kevesebb, mint 10% három további jelölt között oszlott meg. Akmal Szaidov a Nemzeti Újjáéledés Demokrata Pártot, Hotamjon Ketmonov az Üzbegisztáni Népi Demokratikus Pártot, Narimon Umarov pedig az Igazság Szociáldemokrata Pártot képviselte. Mindhárman viszonylag ismeretlen politikusok, pártjaik pedig már korábban elkötelezték magukat Karimov politikája mellett. Valódi ellenzéki jelölt tehát nem képviseltette magát a kampányban, ami a pártalakítás jogi feltételeit és a korábbi gyakorlatot tekintve nem okozott meglepetést.

A pártalakításról szóló törvény ugyanis nemcsak részletekbe menően szabályozza a politikai pártok tevékenységét és számos adminisztratív követelményt ír elő az alapítást illetően, hanem az igazságügyi minisztérium hatáskörébe utalja a hivatalos bejegyzésről szóló döntést, mely által az állam közvetlenül szabályozhatja és korlátozhatja az ellenzék tevékenységét³ – ami a gyakorlatban az ellenzéki pártok teljes kizárásához vezet a hivatalos politikai életből. A legjelentősebb ellenzéki vezetők ellen már az 1990-es évek során megindult a támadás, melynek következtében többen arra kényszerültek, hogy elhagyják Üzbegisztánt, míg mások börtönbe kerültek, vagy csupán illegális mozgalmak vezetőjeként tevékenykedhetnek.⁴ Emellett az előző választás óta a független jelöltek indításának lehetősége

³ 337-I törvény az Üzbég Köztársaság politikai pártjairól. URL: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/7640>, letöltés ideje: 2015. május 7.

⁴ Bertelsmann Stiftung (2014): Transformation Index. Uzbekistan Country Report. URL: <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/uzb/2014/index.nc>, letöltés ideje: 2015. május 7, 3.

is megszűnt.⁵ A 2014 decemberében lezajlott parlamenti választásokon hasonlóan alakult a helyzet. Karimov Liberális Demokrata Pártja szerezte meg a legtöbb helyet, és mellette négy párt jutott a parlamentbe – a három elnökjelöltet is állító párt mellett a környezeti kérdésekkel foglalkozó, Karimovhoz szintén lojális Ökológiai Mozgalom érte el a bekerüléshez szükséges küszöböt.⁶

Az EBESZ tehát megalapozottan veti fel az elnökválasztásról készült előzetes jelentésében a valós választási alternatíva és politikai párbeszéd hiányát, illetve emellett további problémákra is kitér. Ezek közül kiemelkedik az elnök újraválaszthatóságát szabályozó alkotmányos korlátok sokadszori áthágása – ezek ugyanis két egymás követő elnöki ciklust engedélyeznek egy személy számára, értelmükben tehát Karimov nem is jelölthette volna magát ez alkalommal. Az EBESZ előzetes jelentésében emellett szó esik még a média korlátozásairól, melynek révén az államfő újabb előnyökhöz jutott, illetve a központi választási bizottság és a helyi szervek által elkövetett ügyviteli hibákról, továbbá arról, hogy maga a releváns joganyag sem biztosítja a választások demokratikus és nemzetközi jogi normáknak megfelelő lebonyolítását. Így, bár a szervezet elismerte, hogy egyes korábbi ajánlásai a gyakorlat javulását eredményezték Üzbegisztánban, alapvetően továbbra is azt a következtetést vonta le, hogy az állam esetében erősen korlátozottak az alapvető szabadságjogok a véleménynyilvánítás, a gyülekezés és a pártalakítás tekintetében, továbbá az átláthatósággal kapcsolatban is vannak hiányosságok.⁷

Az elnökválasztás alapvető és látványos demokratikus gyengeségei azonban nem jelentik azt, hogy Karimov nem élvez valós támogatást államában. Politikájának fő jelszavai, a stabilitás és a nemzeti függetlenség biztosítása rendkívül fontos szerepet játszanak az üzbég lakosság elképzeléseiben, a nemzet- és államépítés viszonylagos sikerei, a gazdaság kiegyensúlyozott állapota és az állam regionális vezető szerepért folytatott rivalizálása

⁵ OSCE-ODIHR Limited Election Observation Mission (2015): Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Republic of Uzbekistan, Presidential Elections, 29. March 2015. URL: <http://www.osce.org/odihr/elections/uzbekistan/148186>, letöltés ideje: 2015. május 7, 1.

⁶ Marlene Laruelle (2015): „Mastering a Facade Democracy: Elections in Uzbekistan.” *EUCAM Commentary* No. 27. URL: www.eucentralasia.eu/fileadmin/user_upload/PDF/Commentaries/EUCAM-Commentary-27-Mastering_facade_democracy_Uzbekistan1.pdf, letöltés ideje: 2015. május 7, 1.

⁷ OSCE-ODIHR Limited Election Observation Mission (2015): Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Republic of Uzbekistan, Presidential Elections, 29. March 2015. URL: <http://www.osce.org/odihr/elections/uzbekistan/148186>, letöltés ideje: 2015. május 7, 1-2.

Kazahsztánnal pedig megerősítik azt a vélekedést, hogy Karimov megfelelő vezető Üzbegisztán számára.

A stabilitás garanciája azonban megfelelő utód hiányában egyre kevésbé látszik biztosítottnak. Az üzbég politikai rendszer jellegzetességei nem teszik lehetővé a nyílt politikai küzdelmet a választók szavazataiért, az átláthatóság hiánya és a törzsi-nemzetségi hagyományokon alapuló neopatrimonializmus és klientizmus olyan környezetet teremt, melyben az összeesküvések és intrikák játsszák a legfontosabb szerepet. Az elnök lánya, Gulnara Karimova korábban nagy esélyesnek volt tekinthető az apja pozíciójáért folyó harcban, az utóbbi években azonban korrupciós botrányok sorozata alakult ki körülötte, a hagyományos értékeken alapuló üzbég társadalom pedig nem fogad el egy olyan örököst, aki szégyent hozott családjá becslésére.⁸ Karimova emellett apja, családja és vezető politikusok, köztük Rusztam Inojatov, a nemzetbiztonsági szolgálat vezetője ellenszenvét is kivívta, aminek következtében 2014 tavaszán az egykori üzletasszony és diplomata házi őrizetbe került, korrupciós és vesztegetési ügyei miatt pedig törvény elé kell állnia.⁹ Mindez szinte egészen biztosan megfosztotta az elnök lányát attól, hogy apja nyomdokaiba lépjen. Karimov ezáltal elvesztette legvalószínűbb utódjelöltjét, és mivel a hatalmi játszma a nyilvánosságtól elzárva folyik tovább, jelenleg csak találgatásokba bocsátkozhatnánk a lehetséges utódok személyét illetően. A legtöbb forrás szerint a már említett Inojatov mellett a jelenlegi miniszterelnök, Savkat Mirzijojev és a pénzügyminiszter és miniszterelnök-helyettes Rusztam Azimov kerülhet szóba.¹⁰

A politikai és gazdasági stabilitás eszméjét azonban nemcsak az utódlás rendezetlensége gyengíti. Karimov reformprogramjai ugyanis nem hoztak számottevő eredményeket, nagy részük az autoriter politikai rendszer megszilárdítását, illetve a nyugati elvárásoknak való látszólagos megfelelést szolgálta. Az autoriter rendszerekre jellemző módon Karimov és

⁸ Bertelsmann Stiftung (2014): Transformation Index. Uzbekistan Country Report. URL: <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/uzb/2014/index.nc>, letöltés ideje: 2015. május 7, 2-3.

⁹ Standish, Reid (2014): „Gulnara Karimova’s Fall from Grace.” *Foreign Policy*, 2014. szeptember 9. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/09/09/gulnara-karimovas-fall-from-grace/>, letöltés ideje: 2015. május 7.

¹⁰ Kim, Alexander (2013): „Scandal in Scandinavia: Gulnara Karimova’s Shrinking Prospects to Become Next Uzbek President.” *Eurasia Daily Monitor*, 10. évf., 113. szám. URL: [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=41025#.VUx4c_BWK8B](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=41025#.VUx4c_BWK8B), letöltés ideje: 2015. május 7.

környezete rendkívüli figyelmet tanúsít minden rendszerellenesnek látszó cselekménnyel szemben, amit a sajtószabadság és az egyesülési szabadság korlátozása, a politikai indíttatású, önkényes letartóztatások és bebörtönzések, illetve az ellenzéki tevékenységgel szemben megfigyelhető folyamatos gyanakvás és zaklatás is mutat.¹¹ A legradikálisabb példa erre a máig tisztázatlan körülmények között 2005 májusában lezajlott andidzsáni mérszárlás, melynek során a kormányzat a Babur téren gyülekező rendszerellenes tüntetők közé lövetett, több száz áldozatot követelve.¹² Politikailag tehát egy olyan tipikus autoriter rendszerről van szó, mely az erősen centralizált döntéshozatalra és a szűk eliten nyugvó, erőszakos eszközökkel is fenntartott abszolút hatalomra épül, ezek révén hoz létre egy látszólagos stabilitást. Ez a berendezkedés azonban eközben nagymértékben hozzájárul a társadalmi feszültségek kialakulásához, melyeknek megfelelő kezelése Karimov további elnöksége és az utódlás szempontjából is rendkívül fontos kérdés – a stabilitás elvesztése ugyanis a társadalmi támogatás nagyarányú elvesztéséhez, a rendszer bukásához vezethet.

Több tényező utal arra, hogy ezek a feszültségek a közeljövőben súlyosbodhatnak. Bár Üzbegisztán gazdasága viszonylag stabilnak és a régióban Kazahsztán mellett az egyik legerősebbnek tekinthető, a társadalom jómódú és szegény rétegei közötti szakadék az utóbbi években tovább szélesedett, a szegénység és a munkanélküliség súlyos problémát jelent. A több területen centralizált gazdasági rendszer és a gyakran nem átlátható elosztási mechanizmusok sok esetben nem teszik lehetővé a társadalmi felzárkózást. A gazdasági és társadalmi helyzetre nagy hatással van az olajárak csökkenése és az ukrán válságot kísérő nyugati szankciók hatására kialakult orosz gazdasági visszaesés. Továbbá, mivel Üzbegisztán nem jelezte részvételi szándékát az orosz vezetéssel létrejött Eurázsiai Gazdasági Unióban, abban az esetben, ha valós és jelentős gazdasági együttműködés jön létre a szervezeten belül a közeljövőben, a kimaradás negatív hatásai is érzékelhetőek lehetnek majd a térségben. Különösen, ha megvalósul a vízumkötelezettség terve, ami súlyosan érintené Üzbegisztánt, ugyanis hárommillió üzbég

¹¹ Human Rights Watch (2014): World Report: Country Summary. Uzbekistan. URL: <http://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/uzbekistan>, letöltés ideje: 2015. május 7.

¹² Az andidzsáni mérszárlásról bővebben lásd: International Crisis Group (2005): „Uzbekistan: The Andijon Uprising.” *Asia Briefing* N°38. Bishkek/Brussels. URL: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/central-asia/uzbekistan/B038-uzbekistan-the-andijon-uprising.aspx>, letöltés ideje: 2015. május 7.; OSCE-ODIHR (2005): Preliminary Findings on the Events in Andijan, Uzbekistan 13 May 2005. Warsaw, URL: <http://www.osce.org/odihr/15653>, letöltés ideje: 2015. május 7.

vendégmunkás dolgozik jelenleg Oroszországban, akiknek jövedelmei (a BTI szerint 2013-ban ötmilliárd USD) nagymértékben hozzájárulnak a gazdaság működéséhez.¹³

Az üzbég gazdaságban jelentős szerepet játszanak a szénhidrogének is. Üzbegisztán a térségben a harmadik legnagyobb kőolaj- és földgázkészletekkel rendelkezik. Kőolajkészleteit önellátásra használja fel, míg földgáz tekintetében nemcsak saját lakosságának energiaigényét képes biztosítani, hanem exportra is képes. A szovjet időkben kialakított infrastruktúra azonban napjainkra előregedett, a csővezeték-rendszer kapacitása és működésének színvonala pedig egyre kevésbé felel meg a megnövekedett igényeknek és a külföldi befektetőknek. A kőolaj-kitermelés a fejlesztések hiányában 2003 óta jelentősen, körülbelül 60%-kal csökkent.¹⁴ Az infrastruktúra felújítása, korszerűsítése hatalmas befektetéseket igényelne, az autoriter politikai rendszer és az üzleti környezet viszont nem gyakorol megfelelő vonzóerőt a külföldi befektetőkre, melyek közreműködése nélkül a helyzet további romlása várható.

A valódi politikai és gazdasági reformok tehát több szempontból is nélkülözhetetlenek lennének, bevezetésük azonban rövid távon bizonyosan megrendítené a Karimov legfőbb politikai eredményeként számon tartott stabilitást. Üzbegisztán jövője szempontjából rendkívül fontos kérdés, hogy vajon valószínűleg utolsó elnöksége során meghozza-e a reformokról szóló döntést, kialakulhat-e egy olyan politikai, gazdasági és társadalmi helyzet, ami belekényszerítheti ebbe az országot, vagy mindez az utódlási küzdelem győztesére hárul majd, aki bizonyára nem szerez majd nagy népszerűséget a reformok révén. Ami azonban a jelenlegi helyzet alapján biztosnak tűnik, az az, hogy ezek halogatása előbb-utóbb súlyos válsághelyzetet idézhet elő Üzbegisztánban – az utódlás körül kialakuló politikai küzdelem és bizonytalanság pedig hozzájárulhat ahhoz, hogy ez az állapot már a közeljövőben bekövetkezzen.

A kazah elnökválasztás és kontextusa

A kazah elnökválasztás egy hónappal később, április 26-án zajlott le – egy évvel az alkotmány alapján kiírandó választások előtt. Nurszultan Nazarbajev immár ötödször szerepelt jelöltként, és 95,22%-os rekordrészvétel mellett a korábbiakhoz hasonlóan fölényes győzelmet

¹³ Bertelsmann Stiftung (2014): Transformation Index. Uzbekistan Country Report. URL: <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/uzb/2014/index.nc>, letöltés ideje: 2015. május 7, 10.

¹⁴ Energy Information Administration (2014): Country Analysis Note. Uzbekistan. URL: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=uz>, letöltés ideje: 2015. május 7.

aratott, a szavazatok 97,7%-át megszerezve. Az elnöki pozícióra eredetileg 27-en jelentkeztek, akik közül a Nur Otan színeiben induló elnök mellett végül csak ketten, Turgun Szizdikov, a Kazahsztáni Kommunista Néppárt tagja, és a független, de szintén Nur Otan-tag Abelgazi Kuszainov feleltek meg a követelményeknek.

Az alkotmány szerint a jelöltnek ugyanis a következőknek kell eleget tennie: betöltött 40. életév, kazahsztáni állampolgárság és állandó lakosi státusz a jelentkezést megelőző 15 évben. Emellett a központi választási bizottság előtt bizonyítania kell, hogy mind írásban, mind szóban tökéletesen alkalmazza a kazah nyelvet.¹⁵ Bár Kazahsztánban a pártalapítás és az elnöki pozícióra jelentkezés követelményei kevésbé szigorúan szabályozottak, mint Üzbegisztánban, ez utóbbi mechanizmuson keresztül biztosítható, hogy csak a megfelelő személyek indulhassanak a választáson. Az idei 27 jelentkező közül 15-nél a nyelvi képességekkel kapcsolatos felmérés indokolta az elutasítást: nyolcan megbuktak, négyen meg sem jelentek, míg hárman csak azért jelentek meg, hogy kifejtsék egyet nem értésüket a felmérés végrehajtásával és értékelésével kapcsolatban. A végül továbbjutó 7 jelölt közül a megfelelő számú aláírás (a választók 1%-a, vagyis 93 012 aláírás) összegyűjtésének és a szükséges pénzösszeg (1,07 millió tenge, vagyis kb. 1,6 millió forint) letétbe helyezésének követelménye tovább csökkentette a jelentkezők esélyeit a tényleges indulásra.¹⁶ A Nazarbajev mellett a feltételeket végül teljesíteni képes két jelölt közül Szizdikov végül 1,6%-os, míg Kuszainov 0,7%-os támogatottságot ért el.¹⁷ Nazarbajev egyébként kedveli az előrehozott választásokat, már 2011-ben és 1999-ben is ilyen formában aratott győzelmet, illetve a legutóbbi parlamenti választás is így zajlott le 2012-ben. Az üzbecg alkotmányhoz hasonlóan a kazah is két egymás követő ciklusban maximálja az elnök újraválaszthatóságát. Nazarbajev ennek értelmében már

¹⁵ A Kazah Központi Választási Bizottság hivatalos honlapja. URL: http://election.kz/portal/page?_pageid=153,2281087&_dad=portal&_schema=PORTAL, letöltés ideje: 2015. május 7.

¹⁶ OSCE-ODIHR (2015): Interim Report. Election Observation Mission, Republic of Kazakhstan, Early Presidential Election, 26 April 2015. URL: <http://www.osce.org/odihr/elections/kazakhstan/151341?download=true>, letöltés ideje: 2015. május 7.

¹⁷ A Kazah Központi Választási Bizottság hivatalos honlapja. URL: http://election.kz/portal/page?_pageid=153,2281087&_dad=portal&_schema=PORTAL, letöltés ideje: 2015. május 7.

a korábbi választásokon sem indulhatott volna, egy 2007-ben elfogadott törvény értelmében azonban személye kivételt jelent a szabály alól.¹⁸

Az EBESZ értékelése szerint az elnökválasztás megszervezése hatékonyan zajlott, de a valóban demokratikus minősítés eléréséhez további reformokra lenne szükség. A kampány során az elnök egyértelműen előnyt élvezett a többi jelölthöz képest (akiknek a kiválasztása egyébként szintén nem felelt meg a demokratikus normáknak). A médiaszabadság és a véleménynyilvánítás korlátozása miatt nem alakulhatott ki valódi társadalmi vita az elnök személyéről, különösen, mivel az államfő jó hírnevének megsértése törvénybe ütköző cselekedetnek számít. A választókat a megfelelő szavazat leadására kényszerítő nyomásgyakorlásról is érkeztek jelentések. Az EBESZ azt is kiemelte, hogy a választási alternatívák korlátozottak maradtak, hiszen a két további elnökjelölt Nazarbajev politikáját támogatta nyilatkozataiban, a jelenlegi vezetés több valódi kritikus pedig börtönben van, vagy külföldre kényszerült, így nem képviselhette álláspontját a szavazók előtt. A választás napján alapvetően rendben zajlottak az események, de számos esetben megfigyeltek szabálytalanságokat és hiányosságokat a szavazatok leadásánál és számlálásánál. A szervezet értékelése szerint maga a választásokkal kapcsolatos joganyag is hiányos, több helyen ellentmondásos vagy homályos rendelkezéseket tartalmaz, korábbi kiegészítésénél nem vették figyelembe az EBESZ ajánlásait.¹⁹

Üzbég kollégájához hasonlóan azonban Nazarbajev esetében sem csak a demokratikus normák figyelmen kívül hagyása miatt beszélhetünk az elnök magas támogatottságáról. Legitimitását alapvetően Kazahsztán nagyarányú gazdasági fejlődésének és a nagy kiterjedésű állam különböző régiói és etnikumai közötti társadalmi béke fenntartásának köszönheti, a kazah választók a gazdasági fellendülés, a viszonylagos jólét, a szociális ellátórendszer fenntartása, és a stabil és prosperáló kazah jövő garanciáját látják Nazarbajevben. Ehhez a képhez az is hozzájárul, hogy a 2008-as globális pénzügyi és gazdasági válság hatásai mindezidáig csak kis mértékben érintették Kazahsztánt. Ebben a helyzetben azonban felmerül a kérdés, hogy miért is volt szükség előrehozott választásokra egy alapvetően támogató közegben. A hivatalos

¹⁸ Bertelsmann Stiftung (2014): Transformation Index. Kazakhstan Country Report. URL: <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/kaz/index.nc>, letöltés ideje: 2015. május 7, 5.

¹⁹ OSCE-ODIHR Limited Election Observation Mission (2015): Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Republic of Kazakhstan, Early Presidential Election, 26 April 2015. URL: <http://www.osce.org/odihr/elections/kazakhstan/153566>, letöltés ideje: 2015. május 7, 1-3.

magyarázat szerint egyrészt Kazahsztán fejlődése indokolja a döntést, hiszen az új, nagyszabású stratégiai tervek (Nurli Zsol – Út a jövőbe²⁰, Kazahsztán 2050²¹) megindításához szükség van az elnök felhatalmazásának megerősítésére, másrészt pedig az alkotmánynak való megfelelés a cél, mivel a 2016-os évben helyhatósági választásokat is rendeznek majd az országban, a két esemény együttes lebonyolítása pedig alkotmányos és gyakorlati korlátokba ütközik.²²

Több elemző véleménye szerint valójában azonban az Oroszországból fokozatosan begyűrűző gazdasági válságnak tudható be a sietség – hiszen annak jövőbeli hatásai Nazarbayev támogatásának csökkenését okozhatják, illetve megnövelhetik a társadalmi feszültségeket, ami igen jelentős rétegeket fordíthat az elnök ellen. Kazahsztán gazdasága nagymértékben függ az állam számottevő kőolaj-készleteinek kitermelésétől és feldolgozásától. A GDP egynegyede, az export 65%-a, és a költségvetési bevételek 40%-a olajbevételekből származik.²³ Az olaj árának esése ezért jelentős következményekkel jár az állam gazdasági növekedésére nézve. Az Európai Beruházási és Fejlesztési Bank ezzel számolva például 5,1%-ról 1,5%-ra csökkentette a 2015-re várható kazah növekedésre vonatkozó becslését.²⁴ A kashagani kőolajmező kiaknázása 2013-ra tervezett megkezdésének késlekedése is negatívan befolyásolja a gazdasági kilátásokat. Emellett, bár Kazahsztán az egyik legsikeresebb piacgazdaságra áttért posztszovjet állam, az is elmondható, hogy az Oroszországot sújtó szankciók a Moszkvával ápolt szoros kapcsolatok miatt különösen erősen érintik, a rubel értékcsökkenése pedig a tenge értékére is komoly hatással van. 2014 során a kazah valuta egyetlen nap alatt 19%-ot veszített értékéből,²⁵

²⁰ A Nurli Zsol program részleteit lásd: A Kazah Köztársaság magyarországi Nagykövetségének hivatalos honlapja, URL: <http://www.kazembassy.hu/index.php?x=almenuk/publ/2015>, letöltés ideje: 2015. május 7.

²¹ A Kazahsztán-2050 stratégia részleteit lásd: A Kazah Köztársaság magyarországi Nagykövetségének hivatalos honlapja, URL: http://www.kazembassy.hu/strategia_2050.pdf, letöltés ideje: 2015. május 7.

²² Kazahsztanszkaja Pravda (2015): „Совет АНК предлагает провести досрочные президентские выборы в Казахстане.” 2015. február 14. URL: <http://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/sovet-ank-predlagaet-provesti-dosrochnie-prezidentskie-vibori-v-kazahstane>, letöltés ideje: 2015. május 7.

²³ Bertelsmann Stiftung (2014): Transformation Index. Kazakhstan Country Report. URL: <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/kaz/index.nc>, letöltés ideje: 2015. május 7, 23.

²⁴ Roth, Andrew (2015): „Kazakhstan President Set to Win Fifth Term, Even as Economy Falters.” *The New York Times*, 2015. április 26. URL: <http://www.nytimes.com/2015/04/27/world/asia/kazakhstan-president-nursultan-nazarbayev-election.html>, letöltés ideje: 2015. május 7.

²⁵ Roth, Andrew (2015): „Kazakhstan President Set to Win Fifth Term, Even as Economy Falters.” *The New York Times*, 2015. április 26. URL: <http://www.nytimes.com/2015/04/27/world/asia/kazakhstan-president-nursultan-nazarbayev-election.html>, letöltés ideje: 2015. május 7.

és egyes előrejelzések szerint a központi bank a közeljövőben további leértékelésre készül.²⁶ A 2015-ben létrejött Eurázsiai Gazdasági Unió tagsága eközben jelenleg nem képvisel olyan valós gazdasági jelentőséget, ami képes lenne az Oroszországot ért negatív hatások ellensúlyozására. Emellett az eurózóna válsága is korlátozza Asztana gazdasági mozgásterét.²⁷

A gazdasági válság várható hatásai Kazahsztánban is súlyosbíthatják a társadalmi problémákat. Az államban rendkívül erősen élnek a törzsi-nemzetségi társadalom hagyományai, melyek nagymértékben befolyásolják a politikai élet alakulását, az érdekcsoportok működését és sikerességét, alapját képezve egy összetett érdekegyeztető és forráselosztó mechanizmusnak, aminek következtében akár politikai diszkrimináció alapjául is szolgálhatnak.²⁸ A népesség etnikai megoszlása is több különböző csoport együttélését teszi szükségessé. 2009-es becslések szerint a lakosságnak csak 63,1%-a tartozik a kazah etnikumhoz. A 23,7%-os orosz kisebbség nagy része az orosz határ mentén, tömbszerűen helyezkedik el, ami állandó feszültségforrást jelent, különösen az ukrajnai konfliktus fényében. A további kisebbségek között az üzbég (2,9%), az ukrán (2,1%), az ujjur (1,4%) és a tatár (1,3%) van még jelen viszonylag nagyobb arányban.²⁹

Az államon belül nagy gazdasági különbségek alakultak ki az egyes régiók között, illetve a gazdag és szegény rétegek közötti szakadék is számottevő. Különösen a déli és nyugati vidéki területek (Mangiszttau, Dél-Kazahsztán) lakosságának helyzete kritikus.³⁰ A 2011-es zsanaozeni zavargások rávilágítottak arra, hogy a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek a hivatalos retorikával ellentétben valós problémát jelentenek Kazahsztánban, kezelésük pedig sürgős és hatékony lépéseket igényel. A feszültségek növeléséhez hozzájárul az is, hogy a

²⁶ Vasa László (2015): „Előrehozott elnökválasztás Kazahsztánban: előremenekülés vagy konszolidáció?” *KKI- Elemzések*, 2015/8. URL: http://kki.gov.hu/download/8/16/e0000/8_KKI-elemzes_Kazahszt%C3%A1n_Vasa_20150318.pdf, letöltés ideje: 2015. május 7, 9

²⁷ Astana Times (2015): „Proud Day for Kazakhstan and A New Step Forward for Our Nation.” 2015. április 26. URL: <http://www.astanatimes.com/2015/04/proud-day-for-kazakhstan-and-a-new-step-forward-for-our-nation/>, letöltés ideje: 2015. május 7.

²⁸ Vasa László (2015): „Előrehozott elnökválasztás Kazahsztánban: előremenekülés vagy konszolidáció?” *KKI- Elemzések*, 2015/8. URL: http://kki.gov.hu/download/8/16/e0000/8_KKI-elemzes_Kazahszt%C3%A1n_Vasa_20150318.pdf, letöltés ideje: 2015. május 7, 7.

²⁹ CIA The World Factbook (2015): Kazakhstan. People and Society. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, letöltés ideje: 2015. május 7.

³⁰ Bertelsmann Stiftung (2014): Transformation Index. Kazakhstan Country Report. URL: <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/kaz/index.nc>, letöltés ideje: 2015. május 7, 18.

politikai rendszerrel szembeni kritika megfogalmazására, békés tüntetések szervezésére Kazahsztánban sincs elfogadott lehetőség.³¹

Nazarbajev, Karimovhoz hasonlóan, szintén nem jelölt még ki utódot, ami tovább növeli a bizonytalanságot és ezzel együtt a kockázatokat is ebben az összetett helyzetben. Az elnök előrehozott újraválasztása ebből a szempontból is előnyös lehet, hosszabb időt engedve a még egészséges Nazarbajevnek arra, hogy relatív biztonságban hozhassa meg ezt a stratégiai döntést, illetve lehetővé teszi, hogy alaposan előkészítse az utódlást. Az eddig nyilvánosságra került jelek azonban azt mutatják, hogy az elnök még nem választott utódot. A lehetséges jelöltek között tartják számon többek között lányát, Darigát, aki korábban az állami hírgyűnökség vezetője volt, jelenleg pedig parlamenti képviselő. 1999-ben névlegesen apja ellenfeleként szerepelt az elnökválasztáson, majd 2006-ban pártja, az Asar egyesült a Nazarbajevet támogató Otan párttal, létrehozva a jelenleg is hatalmon lévő Nur Otant. Egyes források szerint azonban nem ápol felhőtlen kapcsolatot apjával, és többször is kritizálta rendszerének működését.³² Dariga fia, Nurali Alijev is számításba jöhet lehetséges utódként, azonban vele kapcsolatban is felmerülnek problémák. Apja, Rahat Alijev neve ugyanis valaha szintén szóba került az utódlás kapcsán, Alijev azonban később teljesen kiesett Nazarbajev kegyeiből. Árulóként megbélyegezve elhagyni kényszerült az országot és családját, majd 2015-ben tisztázatlan körülmények között életét vesztette egy bécsi börtönben, ami természetesen nem vet jó fényt fiára. Jelenleg az elnök középső lányának, Dinarának férje, Timur Kulibajev tűnik a legesélyesebbnek. Kulibajev számottevő érdekeltségekkel bír a gazdasági és pénzügyi szektorban, nevéhez nem fűződnek botrányok, emellett igen egyértelmű, hogy Nazarbajev a közeli családból szeretné kijelölni politikai utódát – ebből a szempontból pedig Kulibajev tűnik a legmegfelelőbbek.

Nazarbajev 2012-ben meghirdetett programja, a Kazahsztán-2050 fő célja, hogy az állam 2050-re a világ 30 legfejlettebb nemzete közé tartozzon. A program megvalósítása azonban már nem az idős Nazarbajeven, hanem utódján múlik majd. Az állam politikai és gazdasági stabilitásának fenntartása eközben nemcsak a következő elnök legfontosabb feladata

³¹ Bertelsmann Stiftung (2014): Transformation Index. Kazakhstan Country Report. URL: <http://www.bti-project.org/reports/country-reports/pse/kaz/index.nc> , letöltés ideje: 2015. május 7, 1-3.

³² Vasa László (2015): „Előrehozott elnökválasztás Kazahsztánban: előremenekülés vagy konszolidáció?” *KKI-Elemzések*, 2015/8. URL: http://kki.gov.hu/download/8/16/e0000/8_KKI-elemzes_Kazahszt%C3%A1n_Vasa_20150318.pdf, letöltés ideje: 2015. május 7, 8.

lesz majd, hanem az utódlás zavartalan biztosításának feltétele is. Nazarbajev előrehozott megválasztása tehát megadhatja a lehetőséget arra, hogy valódi reformokkal kezelje a kialakuló gazdasági és társadalmi válsághelyzetet, ezzel megteremtve az állam jövőjének és saját utódlásának stabil alapjait. Ha ez nem következik be, Üzbegisztánhoz hasonlóan, bár annál (erőforrásai és nemzetközi gazdasági beágyazottsága miatt) valószínűleg kisebb mértékben, igen súlyos visszaeséssel és válsaggal kell számolni az államot illetően.

Összegzés

Az EBESZ értékelései alapján sem Üzbegisztánban, sem Kazahsztánban nem rendeztek még olyan választásokat, amelyek valóban megfeleltek volna a demokratikus normáknak. Ez alól a fentiek alapján az idei év sem jelent kivételt. Bár hivatalosan mindkét esetben demokratikus mérföldkőként értékelték a választások eredményeit, a reformok melletti állásfoglalás demonstrálása pedig mindkét állam retorikájában fontos elem volt, egyértelmű, hogy a demokratikus elkötelezettség csak a nyilatkozatok szintjén valósul meg. A két idős elnök eközben nemcsak a választók, hanem a Nyugat szemében is a stabilitás garanciáját jelenti, ami a válságrégiók és nagyhatalmi érdekszférák metszéspontjában elhelyezkedő Közép-Ázsia esetében nagyobb jelentőséggel bír, mint a demokratikus fejlődési modell kritériumainak követése. Az utódlás kérdésének elhúzódásával és egyre aktuálisabbá válásával azonban felmerül a lehetőség, hogy az autoriter rendszerek hosszú távon nem képesek fenntartani hatalmukat, az egyszemélyi uralomra épülő, erősen központosított rendszerek a vezetők meggyengülésével a társadalmi konfliktus irányába sodródnak, az egyébként is terhelt viszonyok pedig a feszültség megnövekedésével közvetlenül is veszélyt jelenthetnek a stabilitásra. A térség két vezető hatalmának esetleges összeomlása Közép-Ázsia többi államában is válsághelyzetet eredményezhet, illetve, különösen az energiatermelésben betöltött szerepük miatt, globális következményekkel is járhat. A politikai-gazdasági-társadalmi reformok tehát nélkülözhetetlenek a stabilitás fenntartásához, annak ellenére is, hogy rövid távon átmeneti visszaeséshez vezethetnek. Karimov és Nazarbajev politikai utódának kiválasztása emiatt rendkívül fontos szerepet fog játszani a régió történelmében, hiszen ők dönthetnek majd a térség két vezető államának jövőjéről.